

اسلام و حق بهره‌مندی همگانی از هوای پاک

دیدگاه اسلام نسبت به طبیعت، بر پایه بهره‌مندی مطلق انسان‌ها از محیط‌زیست نیست،

دیدگاه اسلام نسبت به طبیعت، بر پایه بهره‌مندی مطلق انسان‌ها از محیط‌زیست نیست، بلکه در تفکر اسلامی، طبیعت و همه موجودات دیگر در کنار انسان در مسیر تداوم کمال قرار دارند و باید تعاملی مطلوب با یکدیگر داشته باشند؛ لذا در کتب فقهی نیز آلوده کردن هوای پاک از نظر شرعی حرام و موجب ضمان است.

هوای پاک‌خوشا به حال سعدی، شاعر بلندآوازه ایرانی که نیست تا ببیند هر نفسی که فرو می‌رود، مضر حیات است و چون برمی‌آید، کاهنده ذات. اکنون که دود، راه تنفس شهر زیبایم را بسته و مردمان مظلوم، گنبد‌های فیروزه‌ای و دیگر آثار معظم تمدن ایرانی را در خود بلعیده است، به این می‌اندیشم که چرا این شهر، با شهره‌ای جهانی که حدود ۴۰۰ سال پایتخت تمدن غنی ایرانی اسلامی بوده، اکنون به مثابه شهری به تاراج رفته، نه هوایی دارد، نه رودی و نه نسیم خنک جویباری. چه شد که شهر من با وجود سفارش‌ها و توصیه‌های فراوان آیینی و دینی مبنی بر ضرورت حفظ و حراست از طبیعت، این چنین به گل نشسته و بر در و دیوارش به جای باران بهاری و باد پاییزی، دود می‌بارد؟ وقت آن است که با رجوع به فرهنگ اصیل و آموزه‌های دین آسمانی، فکری به حال حفظ طبیعت و محیط‌زیست خود کنیم؛ ناله‌های طبیعت را می‌شنوید؟ جایگاه محیط‌زیست در اسلام

فراوانی واژه‌های مربوط به طبیعت و محیط‌زیست در قرآن، نام‌گذاری سوره‌های قرآن به نام بعضی از عناصر طبیعی و سوگند های قرآن به تعدادی از پدیده‌های طبیعت، همگی حاکی از توجه خاص اسلام به محیط‌زیست است؛ چنانکه در بعضی از مصادیق قرآنی، کوه، محل تجلی پروردگار (آیه ۱۴۳ سوره اعراف)، پرندگان، لشگر خداوند (آیه ۳ و ۵ سوره فیل و ۲۲ سوره نمل)، دریا، خوان گسترده نعمات الهی (آیه ۱۴ سوره نحل) و درخت، وسیله گفت‌وگوی خدا با حضرت موسی(ع) (آیه ۳۰ سوره قصص) نمایان شده است.

خداوند در آیه ۳۲ سوره مبارک انبیا چنین می‌فرماید: «و آسمان را سقف محفوظی قرار دادیم» که مقصود از واژه سماء در این آیه، همان جو اطراف کره زمین است. در آیاتی دیگر، به نعمت باد و سودمندی جابجا شدن هوا اشاره و نقش ارزنده آن در چرخه طبیعت متذکر شده است؛ مثلاً سوره مبارک ذاریات با سوگند به باد آغاز می‌شود. قرآن در آیاتی به نهی مسلمانان از آلوده کردن هوای محیط‌زیست پرداخته است، در آیه ۵۶ سوره اعراف می‌فرماید: «زمین را بعد از اصلاح، فاسد نکنید» و یا در آیه ۱۹۵ سوره بقره فرموده است: «با دستان خود، خویشان را به هلاکت نیفکنید».

در تفکر اسلامی، همه موجودات عالم قابل احترامند و همه آنها چه زنده و چه غیر زنده در جهت حرکت به سوی پروردگار، تسبیح خدا می‌گویند. دیدگاه اسلام نسبت به طبیعت، بر پایه بهره‌مندی مطلق انسان‌ها از محیط‌زیست نیست، بلکه در تفکر اسلامی، طبیعت و همه موجودات دیگر در کنار انسان در مسیر تداوم کمال قرار دارند و باید تعاملی مطلوب با یکدیگر داشته باشند. در چنین تفکری، حفظ طبیعت صرفاً برای بهره‌مندی از آن در زندگی، هدف غایی محسوب نمی‌شود، بلکه محیط‌زیست و همه موجودات زنده و غیرزنده باید در مسیر کمال خود، به وضعیتی متعالی‌تر از وضع قبلی شان درآیند. پس حفظ و حراست از طبیعت برای بقا در مسیر تکامل، وظیفه‌ای دینی است.

آلودگی هوا و تخریب محیط‌زیست، مانعی برای انسان در راستای دست‌یافتن به عالم ملکوت و عبور از جهان جمادی و طبیعت به درون پدیده‌ها، عمق و باطن آنهاست. بی‌دلیل نیست که هدف از ارتباط با طبیعت در اسلام، بهره‌وری صرف از آن محسوب نمی‌شود، بلکه تداوم کمال همه موجودات است. به قول علامه جعفری، همه موجودات، امور و اشیا باید به نحو مطلوب به سمت کمال خود هدایت شوند. علامه طباطبایی نیز در این خصوص معتقد بود که هر موجودی در مسیر نظام وجودی خاص خود حرکت می‌کند و اگر از خط معینی که سایر ارباب برای او معین کرده‌اند، منحرف شود، به اختلال نظام آنها منجر خواهد شد. در این حال، اجزای دیگر عالم وجود به پا می‌خیزند تا کار این موجود را تعدیل کنند. پس حفظ جایگاه هر موجود به همان نحوی که خداوند مقرر فرموده، کمک به حفظ کل هستی است.

از سویی دیگر، تفکر درباره طبیعت، اجزا و عناصر آن و قوانین و نظام حاکم بر جهان هستی، یکی از مقولات بسیار مهمی است که در متون اسلامی، به مثابه ابزاری برای شناخت، به آن توصیه و سفارش شده است. قرآن تمام عالم طبیعت را یک سره آیه و نشانه برای شناخت ماوراءالطبیعه می‌داند.

اما متأسفانه یکی از مسائل و دغدغه های انسان معاصر، معضل نابودی محیط زیست و آلودگی هواست که او را از داشتن نعمت هوای پاک محروم کرده است. هرچند در کشورهای پیشرفته با تدابیری همچون تولید خودروهای برقی و استفاده از منابع انرژی پاک، معضل آلودگی هوا برطرف شده؛ اما آنها با استفاده بیش از حد از منابع موجود در طبیعت که از فرهنگ مصرف گرایی نشئت گرفته، در حال آسیب زدن به محیط زیست هستند.

هوای پاک؛ حق مسلم مخلوقات

هوا مهم ترین عنصر طبیعت به شمار می رود که حیات موجودات زنده وابسته به آن و دم و بازدم آنها در گرو وجود لایه شفاف و ناپیدایی است که همچون سقفی بلورین، اطراف کره زمین را احاطه کرده است. خداوند متعال با آفرینش انسان ها، حیوانات و گیاهان، عوامل تولیدکننده هوای پاک، را به وجود آورده است. آفرینش جو زمین به گونه ای بوده که هر یک از موجودات بتوانند نیازمندی های خود را از هوای مناسب برطرف کنند. خدای مهربان در آیه ۲۹ سوره بقره چنین می فرماید: «اوست آن پدیدآورنده ای که همه آنچه را در زمین است، برای شما آفرید.» قرآن در آیه ۱۰ سوره الرحمن نیز می فرماید: «خداوند زمین را برای همگان قرار داد.»

بر این اساس، زمین، محیط زیست و هوای پاک، حقی عمومی است و همگان استحقاق بهره مندی از آن را دارند؛ لذا در کتب فقهی نیز آلوده کردن هوای پاک از نظر شرعی حرام و موجب ضمان است؛ برای مثال، استفاده نکردن مراکز صنعتی از فیلترهای تصفیه هوا جایز نیست و تخلفی فقهی محسوب می شود. در این زمینه می توان به استفتایی از رهبر معظم انقلاب درباره حکم خودروهایی اشاره کرد که به دلیل نقص فنی یا فرسودگی، آلایندهی بیش از حد مجاز دارند. ایشان در پاسخ چنین بیان کرده است: «به طور کلی، آلوده کردن این هوا که خداوند آن را برای تنفس افراد، گیاهان و حیوانات قرار داده، کار شایسته ای نیست و از نظر شرعی نیز اگر واقعاً آلایندهی خودرویی بیش از حد مجاز باشد که قانون آن را معلوم می کند، استفاده از آن اشکال دارد.»

همه بخش های نظام اسلامی وظیفه دارند که در حفظ هوای پاک و جلوگیری از آلودگی آن اهتمام داشته باشند و بکوشند تا این نعمت الهی را برای خود و نسل های آینده حفظ کنند. همان طور که همه شهروندان حاضر در جامعه اسلامی نیز در برابر حفظ و حراست از محیط زیست وظایفی دارند که در روایات گوناگون به آنها اشاره شده است؛ از جمله اینکه کنار نهرها، زیر درختان میوه دار، مقابل در خانه، محل استراحت کاروان ها و اطراف مسجد را آلوده نکنند. همچنین آنها موظفند در شرایط جنگ، درختان سرزمین دشمن را قطع نکنند، آنها را نسوزانند و با جریان سیل آسای آب، آنها را از بین نبرند. همچنین مسلمانان نباید آب آشامیدنی دشمن را آلوده کنند.

حراست از هوای پاک و محیط زیست در روایات

در روایات ائمه اطهار(ع) نیز به تأثیر باد در محیط زیست اشاره و یکی از مهم ترین تأثیرات بادهای، جلوگیری از تعفن اشیا روی زمین دانسته شده است. در روایاتی نیز مسلمانان از آلوده کردن محیط زیست منع شده اند. امام صادق(ع) فرمود: «رسول خدا(ص) پیروانشان را از ریختن سم در سرزمین مشرکین نهی فرموده است.» در حدیثی دیگر از پیامبر اکرم(ص)، زمین به منزله مادر تشبیه شده است. ایشان می فرماید: «حرمت زمین را نگه دارید که به منزله مادر شماست و هر که روی زمین، کار بد یا خوبی کند، از آن خبر می دهد.» پیامبر اکرم(ص) آلوده کردن طبیعت را موجب رنجش مردم برمی شمرد.

با مروری بر تأثیر تفکر انسان معاصر بر روند تخریب طبیعت می توان فهمید تا زمانی که علم گرایی محض، سلطه گرایی بر طبیعت بدون احساس مسئولیت در قبال آن و ارزش گذاری ابزار بر طبیعت و عناصر متشکله آن مدنظر باشد، وضعیت محیط زیست دچار اختلال است؛ اما باید به این نکته توجه داشت که نقش دین در رفع بحران های محیط زیستی غیرقابل انکار است و می توان با توسل به ارزش های مشترک بین ادیان آسمانی، مبانی محیط زیستی مؤثری را پایه گذاری کرد.

الهی سادات بدیع زادگان

ایکنا